

# 1960'TAN 2016'YA ASKERİ DARBE VE MUHTIRA METİNLERİ ANLAMLAR, AMAÇLAR, NİYETLER VE İDEOLOJİLER

Prof. Dr. Yusuf DEVRAN<sup>1\*</sup>  
Arş. Gör. Ömer Faruk ÖZCAN<sup>\*\*</sup>

## ÖZET

Türkiye'nin sivil siyaset kurumları neredeyse her on yılda bir darbeler ve muhtıralarla yeniden dizayn edilmiştir. Bu askeri müdahalelerin gerekçeleri farklı olsa da yöntemleri benzerdir. Hâkim kitle iletişim kanalları yoluyla halkın bilgilendirilmesiyle başlayan darbe süreçlerinden sonra sivil siyaset ancak askeri cuntaların arzularını doğrultusunda yeniden işlev kazanabilmiştir. Darbelerin siyasi, sosyal ve ekonomik etkileri üzerine yapılmış çalışmalar bulunsa da bu müdahaleleri ideolojik anlamda ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Darbecilerin iç ve dış kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla ilan ettiği bildirimler bu müdahalelerin ideolojik saiklerine yönelik anlam ve niyetlerin en sarıh ifade biçimleridir. Dolayısıyla bu saiklerin ortaya çıkarılması bildirimler yoluyla inşa edilen söylem yapılarını çözümlemeyle mümkün olacaktır. Bu çalışmada 15 Temmuz'da akamete uğratılan son girişim de dâhil olmak üzere darbelerin ve muhtıraların bildirimleri bu ideolojik arka planları çözümlemek maksadıyla söylem analizine tabi tutulmuştur.

*Anahtar Kelimeler:* Darbe, Muhtıra, Demokrasi, İdeoloji, Söylem Analizi.

## MILITARY COUPS AND MEMORANDA FROM 1960 TO 2016 CONTENTS, GOALS, INTENTS AND IDEOLOGIES

### ABSTRACT

Civilian political institutions of Turkey have been redesigned almost every decade with military coup sand memoranda. Although there are reasons for these military intervention are different, their method are similar. Following the start of the coup processes which was announced by the mass communication channels, civil politics could only function again in terms of the demands of military junta. Although there are studies on the political, social and economic effects of the military coups, the literature is bereft of studies discussing the coups with respect to their ideological bases. The proclamations released by the military junta in order to inform the national and international public are the most explicit forms of expressions revealing the meaning and intentions in terms of the ideological motives of these coups. Therefore, the uncovering of these motives is possible by analyzing the discourses constructed by these proclamations. In this study, the proclamations of the military coups and memoranda, including the last and failed initiative on July 15, were subjected to discourse analysis in order to deconstruct these ideological back grounds.

*Keywords:* Militarycoup, Memorandum, Democracy, Ideology, Discourse Analysis.

## GİRİŞ

Türkiye kuruluşundan günümüze geçen yaklaşık bir asırlık süre içerisinde, çok sayıda darbe girişimine maruz kalmıştır. Bunlardan bazıları başarıyla sonuçlanmış ve ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda ağır bedeller ödemesine neden olmuştur. Gerek akademik alanda gerekse medyada bu darbeler üzerine çok sayıda araştırmalar yapılmış, makaleler ve kitaplar yazılmıştır. Ancak bu çalışmalarda darbe metninin analiz edilmemiş olması dikkati celp etmektedir. Özellikle iletişimcilerin ve dil bilimcilerin, darbe metninin içeriklerinin ve söylemlerinin analizine dair çalışmalar kaleme almış olması beklenirdi. Geç de olsa bu makale böyle bir boşluğu gidermeyi ve bundan böyle bu anlamda daha kapsamlı çabaların harcanmasına vesile olmayı amaçlamaktadır.

Söylem basite indirgenmiş haliyle dil ve dil pratiğini ifade etmesinin yanı sıra bunlarla ilişkili olarak hayatın sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik alanlarını da doğrudan kapsamaktadır (Sözen, 1999: 20). Fairclough (2003: 158-159), dilsel pratiklerin, söylemi belirleyen ve söylemin de karşılıklı olarak etkilediği toplumsal yapılar ve süreçler tarafından kuşatıldığını söylemektedir. Bu anlamıyla dil ideolojinin maddi biçimidir ve

\* Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

\*\* Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

dolayımlanmış anlamları için söylemler yoluyla toplumsal yapılarla birbirini sürekli yeniden üreten bir devinim içerisinde. Metinlerin mikro ve makro düzeyde çözümlenmesi, dolayısıyla söylemler ve toplumsal yapılar arasındaki ilişkinin yanı sıra söylemi inşa eden aktörlerin ideolojik işlevlerini de serimleyecektir. Sözen'in (1999: 13) ifadesiyle bir *söylemler şebekesi* olan toplumsal yapının inşa ettiği söylem biçimleri bilgi, güç, iktidar, hâkimiyet, otorite ve kontrol gibi fonksiyonlar ihtiva eder. Diğer bir deyişle bu işlevlerin dildeki kullanımları ancak bir söylem içinde anlamlı hale gelir.

Söylem içindeki bu ideolojik işlevler, onları kullanan toplumsal aktörlerin toplum üzerinde belirli bir güce kavuşmasını sağlar. Örneğin politikacılar, akademisyenler, medya çalışanları, askerler sahip oldukları etki mekanizmaları sayesinde egemen söylemleri kontrol edebilir ve bu durum onların toplumu yönlendiren ideolojik bağlamları üreten bir konumda olmalarını sağlar. Söylem çözümlemesinin amaçlarından birisi de bu etki mekanizmalarını deşifre etmektir (Devran, 2010: 27-28). Teun van Dijk'ın (1997: 9) vurguladığı gibi mikro düzeyde söylem çözümlemesi metni oluşturan cümleler ve onları oluşturan sözcüklerin yapı itibarıyla içinde buldukları uyumdan doğan anlamları kapsamaktadır.

Bu çalışmada özellikle darbe metinlerinin söylemleri incelenerek darbecilerin gerekçeleri, niyetleri, ideolojileri; kendilerini, halkı ve sivil iktidarı nasıl konumlandıkları üzerinde durulmuştur. Bu nedenle kullanılan cümleler ve sözcükler analiz edilerek her bir darbe metninin söylemi mikro planda incelenmiştir.

### **1. 1960 Darbesi: Ordu Demokrasiyi Kurtarıyor (!)**

27 Mayıs 1960 yılında bir grup düşük rütbeli subayın yaptığı darbe 1908'den o güne kadar adı konulmayan askeri vesayeti kurumsallaştıran nihai eylem olmuştur. Darbeyle birlikte Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ile meclis ve devlet arasında bir onay mekanizması olarak konumlanan askeri hiyerarşi Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) ile ekonomik bir güce de kavuşmuştur. Keza kendisinden sonra yapılacak muhtırayı da bu dönemde teamüller dışında yüksek rütbelere atanan ordu mensupları gerçekleştirecektir (Özdemir, 1990: 193). Darbe bildirisini ilk olarak Milli Birlik Komitesi (MBK) olarak bilinen cuntanın üyelerinden Alparslan Türkeş tarafından radyoda okunmuştur. Gazetelerde de yayınlanan (Ahmad, 2007: 127-128) MBK'nın ilk bildirisini "*Sevgili vatandaşlar*" sözcükleriyle başlamakta ve vatandaşlar selamlanmaktadır. Bu söylemle ordunun, siyaset üstü pozisyonundan mütevellit olarak, vatandaşı muhatap aldığı, ilk önce onu selamladığı ve ona bilgi vereceği ifade edilmektedir. Bildiride yer alan "*Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır*" ifadesiyle ordunun siyaset üstü bir konumda olduğu mesajı verilerek henüz on yıl önce tecessüs etmiş demokratik yaşamın arzuları doğrultusunda olmadığı vurgulanmaktadır. Burada ikinci bir gerekçe olarak ise kardeş kavgası gösterilmektedir ki bununla açık olarak iktidarda olan Demokrat Parti (DP) ile muhalefette olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasındaki siyasi anlaşmazlıklar kast edilmektedir. Ordu bu anlaşmazlık zemininde siyasi partileri kardeşler olarak tanımlarken bu kavgayı bitirme vazifesini onlardan daha üst bir konumda olan kendisinin üstleneceğini ifade etmektedir. "Demokrasimiz" söylemiyle TSK'nın da demokrasiyi sahiplendiğini ve korumak istediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu girişimin demokratik nizamı toptan yok etme amacıyla yapılmadığı söylenmektedir. Sonraki darbe metinlerinde görüleceği gibi 1960 bildirisinde "*el koyma*" sözcüğü kullanılmamıştır. Çünkü el koymak illegal bir davranış iken bildiride kullanılan "*ele almak*" yapılan işin meşru olduğunu çağrıştırmaktadır. Ayrıca TSK'nın, ülkenin bir anlamda sahibi olarak, yönetimi ele alma hakkını kendisinde görmektedir.

Metinde “*Silahlı Kuvvetler*” özne olarak yer almakta ve aktif cümleler kullanılmaktadır. Ayrıca “*Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır*” cümlesinde yer alan “*Silahlı Kuvvetlerimiz*” söylemi darbeyi yapan aktörün milletin bir parçası olduğunu, milletin tümünü temsil ettiğini, onlar adına ve onlar için bu girişimde bulunduğunu belirtmektedir. Yine siyasi partiler aralarında uzlaşmamakla ve içinden çıkamaz bir duruma düşmekle itham edilmekte ve kurulacak yeni yönetimle siyasi partilerin bu açmazdan kurtarılacağı ve böylece demokrasinin ve sivil siyasetin de kurtarılacağı ileri sürülmektedir. Ayrıca darbe yönetimi en kısa süre içerisinde idareyi sivil idareye teslim edeceğini belirterek ülkeyi uzun süreli yönetmek niyetinde olmadıklarını beyan etmektedir. Hatta darbenin yapıldığı gün bu girişimlerde bulunduğu da vurgulanmaktadır. Tekrar sivil hayata geçişin ise “*partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği*” altında olacağı vurgusu yapılmaktadır. “*Nezaret*” ve “*hakemlik*” kavramları bir işlemin adil bir biçimde gerçekleştirilmesinin yanı sıra yanlış yapılmaması için de gözleneceği anlamını taşımaktadır. Böylece yeni iktidarın gelişinin objektif demokratik yöntemlerle olacağı ve seçimi kim kazanırsa iktidarın o olacağına ilişkin güçlü beyanda bulunmaktadır.

Kamuoyunda 1960 darbesinin sivil ayağının, arka planda, CHP ve Genel Başkanı İsmet İnönü’nün, hedefinin ise Başbakan Adnan Menderes’in olduğuna ilişkin bir kanaat olabileceğini düşünen Silahlı Kuvvetler bu olası algıyı gidermek için yaptıkları darbe girişiminin herhangi bir kişiye veya siyasi kuruma husumet nedeniyle gerçekleştirilmediğini ısrarla vurgulamaktadır. Dahası mensubiyeti ne olursa olsun herhangi bir vatandaşa yönelik yapılan gayri kanuni bir davranışa müsaade etmeyeceklerinin ve bu tür yanlışlıklara müsamaha göstermeyeceklerinin özellikle altını çizmektedir. Bu beyanla Silahlı Kuvvetler vatandaşı kucaklamak, güvenliğini garanti altına almak ve yanına çekmek istemiştir. Dahası vatandaşların siyasi partiler üstü, aynı milletin ve soyun bireyleri olduğu vurgusu da yapılmaktadır. Böylece her ne kadar siyasi partiler aralarında uzlaşmayıp çatışmalar da “siz birsiniz ve TSK da sizin kurumunuzdur” mesajı verilmektedir. Ayrıca vatandaşlara kanunla ve hukukun prensiplerine göre muamele edileceği belirtilerek darbe korkusunu hissetmemeleri için çaba sarf edildiği de anlaşılmaktadır. Öte yandan vatandaşların birbiriyle dayanışmaması halinde ülkenin selamete çıkamayacağı da ifade edilerek bir anlamda korku hissi uyandırılmaya çalışılmaktadır. Korkutmak hedef kitlenin ikna edilebilmesi için kullanılan önemli retoriksel taktiklerden biridir.

Darbe bildirisinde sadece sivillerin değil, kabineye mensup kişilerin de TSK’ya güvenmeleri ve “*sığınmaları*” istenmekte ve şahsi güvenliklerinin temin edileceği garanti edilmektedir. Metinde ayrıca dış dünyaya, müttefiklere, komşu ülkelere ve hatta tüm dünyaya Birleşmiş Milletler Anayasası’na ve insan hakları ilkelerine uyulacağı konusunda güvence verilmektedir. Darbe bildirisinde Atatürk’ün dış politika prensiplerine bağlı kalınacağı, NATO ve CENTO gibi uluslararası kuruluşlara Türkiye’nin taahhütlerinin aynen devam edeceği vurgusu yapılarak o kurumların tepkisi çekilmemeye çalışılmış, bir anlamda darbeye dış dünyanın sessiz kalması sağlanmaya gayret gösterilmiştir.

## **2. 1971 Muhtırası: Milletin Sinesinden Çıkan TSK Milletin Seçtiği Meclis’e Karşı**

Fiili bir darbe olmasa bile mevcut hükümetin istifası ve yerine askeri destekli teknokratlar hükümetinin kurulmasıyla sonuçlanan 12 Mart muhtırası siyasal bölünmenin zirve yaptığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Artan çatışmalar ve grevlerle başlayan 1971

yılında 1960 darbesinin öngördüğü reformların yapılmadığını düşünen radikal subayların fiili darbesini önlemek için TSK'nın komuta kademesi üç maddelik bir muhtıra yayınlamıştır. Mecliste de okutulan bu muhtıranın ardından ülkenin yönetimi dolaylı olarak TSK'nın eline geçmiştir (Ahmad, 2007: 143). 12 Mart 1971 yılında hükümete verilen muhtıra metni de 1960 darbe metni gibi kısa yazılmıştır. Hürriyet Gazetesi'nin (Ordu Ultimatom Verdi "Hükümet Çekilsin", 1971) yıldırım baskıyla duyurduğu *"Meclis ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür"* cümlesiyle başlayan metinde muhtıranın gerekçesi olarak Meclis ve hükümetin tutum ve davranışlarıyla ülkeyi anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklara sokması olarak gösterilmiştir. Ayrıca Atatürk'ün gösterdiği uygarlığa yükselme ümidinin yitirilmesi, öngörülen reformları hükümetin gerçekleştirememesi ve ülkenin geleceğinin tehlikeye sokulmuş olması da bu gerekçeler arasında sayılmaktadır. *"Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir"* söylemiyle TSK'nın milletin sinesinden çıktığı ve millet adına söz söyleyecek en üst organ olduğunun ifşa edildiği bir söylem kullanılmaktadır. TSK kendisini Türk milletinin bünyesinden çıkan bir kurum olarak tanımlarken; hükümetin ve meclisin milletin seçtiği, milleti temsil eden bir kurum olduğundan söz etmemekte ve adeta kendisini milletin temsilcisi ve onun adına konuşabilecek en meşru ve üst organ olarak görmektedir. Metinde ayrıca TSK'nın ülkenin gidişatından duyduğu üzüntü ve ümitsizliğin aslında milletin hissetmiş olduğu ifade edilmektedir. Üzüntü duymak insani bir meziyettir. Bu insani olan özellik kamu kurumuna atfedilerek duyulan hissiyat daha net ve anlaşılabilir bir biçimde açıklanmaktadır. TSK millet adına TBMM'de bulunan temsilcilere, partiler üstü bir anlayışla hareket ederek mevcut anarşik durumu giderecek ve inkılap kanunlarını uygulayacak bir hükümetin oluşturulmasını şart koşmaktadır. Cümlede askeriyenin böyle bir oluşumu *"zaruri"* gördüğü vurgulanmakta ve siyasi temsilcilere başka bir yolun olmadığı vurgusunda bulunulmaktadır. Başka bir ifade ile emredilmektedir. *"Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır. Bilgilerinize..."* söylemiyle TSK ayrıca bu adımın hızla atılmasını aksi takdirde yönetimi, kanunların kendisine verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek yönetimi doğrudan üzerine alacağını tehdit ve deklare etmektedir. Bu söylemde ayrıca muhtıra metnini yayınlayanların illegal bir iş yapmadıklarını, aksine kanunun amir hükümlerinin kendilerine bu görev ve sorumluluğu verdiği belirtilmektedir. Metnin son cümlesi *"Bilgilerinize"* şeklinde bitmekte ve TSK'nın emir dilinin ve bütün kurumlar üzerindeki konumunun açık bir ifadesidir. Bu söylem ayrıca üstü kapalı bir tehdit ifadesi de taşımakta, *"Siz bilirsiniz. Eğer yapmazsanız sonuçlarına katlanırsınız"* anlamına gelmektedir.

### **3. 12 Eylül Darbesi: Türkiye, Atatürk'ün TSK'ya Emanetidir**

1960'da demokrasiyi kurtarmak parolasıyla yönetimi ele geçiren askeri vesayet bu girişimden sonra on yılda bir fiilen veya dolaylı olarak demokratik kültürün oluşmasını engellemiştir. Her darbe sivil siyasetin yetersizliğini gerekçe göstererek yapılmıştı ama 12 Eylül darbesi Türkiye'de mevcut tüm siyasi yaşamı kökten kurutan bir girişim olarak tarihe

geçmiştir. Türkiye’de birçoğu halen aydınlatılamamış ve toplumsal infiale sebep olan olayların ardından ordu Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adı verilen hiyerarşik bir cunta ile yönetime el koymuştur (Ahmad, 2007: 160). MGK’nın 12 Eylül 1980’de yayınladığı bir numaralı darbe bildirisi “*Yüce Türk Milleti*” hitabıyla başlamaktadır (TBMM Tutanakları, 1980, <https://www.tbmm.gov.tr>). Dolayısıyla millet gibi, milletin içinden çıkan bir kurum olduğu kabul edilen TSK’nın da yüce ve üstün olduğu vurgulanmaktadır. Bildirinin “*Büyük Atatürk’ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bir bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir*” cümlesiyle başlayan ilk paragrafında Türkiye Cumhuriyeti’ne iç ve dış düşmanların tahriki ile hain saldırıların düzenlendiği vurgulanmaktadır. Cümlede bu düşmanların kim olduğu beyan edilmemektedir. Pasif bir cümle kullanılarak öznenin gizlenmesi tercih edilmiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kendilerine, ki burada TSK ve Türk milleti kastedilmektedir, Atatürk tarafından “*emanet*” edildiği vurgulanmakta, emanet nasıl korunuyorsa ülkenin de o titizlikle korunacağı ve korunması gerektiği ifade edilmektedir. Bu metaforik izah, TSK için ülkenin ne anlamına geldiğinin en açık ve etkili bir beyanıdır. Metinde görüldüğü gibi TSK milleti ve kendisini bir bütün olarak görmektedir. Bu anlayış devletin vatandaşıyla ve tüm kurumlarıyla bir bütün olduğuna dayanan solidarist bir zihniyettir ve 1900’lü yıllardan, yani Jön Türk düşüncesinden, beri Türkiye’de varlığını korumuştur. TSK da kendisini, milletin çıkarlarını TBMM kadar ve hatta daha fazla korumakla sorumlu gördüğünü söylüyor. Netice olarak da, demokratik rejimi sekteye uğratmadığını böylelikle meşrulaştırmış oluyor. Paragrafta ayrıca ülkeye yapılan saldırının sadece “*fiziksel*” yapısına değil “*rejimine*” de hem fiziki hem de fikri saldırıların yapıldığı ifade edilerek TSK’nın rejimi koruma görevi de, önceki darbe veya muhtıra metinlerinden farklı olarak özellikle vurgulanmaktadır. TSK dolayısıyla rejim karşıtı bütün fikirlerin “*hain*”ce olduğunu beyan etmektedir.

Darbe bildirisinin “*Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır*” cümlesiyle başlayan ikinci paragrafında devletin kurumlarının işlemez hale getirildiği ifade edilirken özne belirtilmemiş olup devamında anayasal kuruluşların sustuğu ve siyasi partilerin kısır çekişme içerisinde olduğu, birlik ve beraberlik içerisinde hareket edemediği ve bu nedenle de tedbirler alamadığı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla hükümet ve siyasi partiler yaşanan sorunların faili olarak değerlendirilmeyip sadece sorunlara çözüm üretememekle itham edilmektedir. Bu ifadelerle herkesin ve bütün kurumların kendi menfaati için uğraştığı, TSK’nın ise halkın menfaatini ve devletin bekasını gözetken tek kurum olduğu vurgulanmaya çalışılmaktadır. Bu cümlelerin devamında yer alan “*Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür*” şeklindeki ifadeyle öznenin yıkıcı ve bölücü mihrakların olduğu ve bunların vatandaşların can ve mal güvenliğini tehlikeye attığı dile getirilmektedir.

Metnin ilerleyen paragraflarında “*Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür*” şeklinde dile getirilen mesajla rejime yönelik zararlı fikrin “*irtica ve sapık ideolojiler*” olduğu açıkça vurgulanmakta ve devletin eğitim, yargı güvenlik kurumları ve siyasi partiler, işçi kuruluşları ve vatandaşlar bu fikri

saldırıya maruz bırakılarak ülkenin iç harbin ve bölünmenin eşğine getirildiğine işaret edilmektedir. Burada zayıflatıldığı belirtilen şey devletin Kemalist ve laik zihniyetidir. Bu ise devletin ve eğitim kurumlarında türetilmemiştir. Bu paragrafta devleti güçsüz bırakıp acze düşürerek ülkeyi yok olma eşğine getiren kişi ya da kurumların kimliği beyan edilmemektedir. Güçsüz ve aciz kalmak da canlılara özgü bir özelliktir ve bu özellik soyut bir kuruma atfedilerek içine düşülen durumun ne anlama geldiği daha kolay bir biçimde anlatılmaya çalışılmaktadır

Darbe metninin “Aziz Türk Milleti” ifadesiyle başlayan ikinci bölümünde “İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti’ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur” denilmektedir. Daha önceki metinlerin aksine burada “el koyma” söylemi kullanılmaktadır. “El koymak” söylemi “görevi üstlenmek” söylemine göre otoriter bir söylem olup, bir şeyi cebren ele geçirmek anlamına gelmektedir. TSK gerekçesini “kanuni bir emri” yerine getirmek ve millet adına hareket etmek şeklinde formüle etmektedir. Dolayısıyla darbe yapılmadığı takdirde vatana yönelik suç işlenmiş olacağı vurgulanmaktadır. Öte yandan TSK’nın milletin seçerek yetkilendirdiği siyasi parti temsilcilerinin kurduğu hükümete millet adına ve oluruyla el koyduğunu belirtmesinin önemli bir paradoks olduğu da aşikârdır.

Metinde ayrıca “Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır” cümlesiyle gerekçelendirilen darbenin ardından izlenecek politikalar izah edilmektedir. Siyasi tarafların bir kez daha birbiriyle kavga eden kardeşler metaforuyla küçümsendiği bu gerekçede aynı unsurlar demokratik düzenin işlemesi önünde bir engel olarak da gösterilmektedir. Metinde ayrıca meclisin ve hükümetin feshedildiği, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığı, yurtdışına çıkışların yasaklandığı ve sokağa çıkma yasağı getirildiği ifade edilmektedir. Bildirinin sonunda vatandaşların gelişmeleri televizyonlardan yapılacak açıklamalardan takip edebileceği ve bağrından çıkan TSK’ya güvenmeleri istenmektedir. “Bağrından çıkma” vurgusu özellikle TSK’nın da Türk milleti gibi olduğu, onun bir parçası ve hatta filizi olduğu vurgusu yapılarak halkın güveni ve desteği sağlanmaya çalışılmaktadır.

#### **4. 28 Şubat Kararları: Tavsiye Metni mi Darbe Bildirisi mi?**

28 Şubat MGK bildirisi, her ne kadar bir darbe bildirisi olarak kabul edilse de, benzerlerinden farklı olarak, 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu’nun aldığı ve hükümete tedbir alınmak üzere tavsiye ettiği 18 ayrı başlıkta sıralanan 406 sayılı kararını kapsamaktadır. Bu maddelerde arasında laikliğin korunması, tarikatlarla bağlı yurt, vakıf ve okulların Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı’na (MEB) bağlanması, sekiz yıllık kesintisiz eğitimin uygulanması, Kur’an Kurslarının MEB’e bağlanması, din adamı yetiştiren kuruluşların sayısının ihtiyaçla sınırlı olması, inşa edilen dini tesislerin ihtiyaçlara göre yapılması, tarikatların faaliyetlerine son verilmesi, medyanın TSK ve mensupları aleyhindeki faaliyetlerine mani olunması, TSK’dan uzaklaştırılan personelin diğer kamu kurumlarında istihdam edilmemesi, TSK ve devletin dini kurumlarına dinci kesimden sızmaların önlenmesi, aşırı dinci kesimin mezhep ayrılıklarını körükleyecek faaliyetlerinin önlenmesi, Anayasa, TCK ve Belediyeler yasasına aykırı sergilenen olayların sorumluları (Sincan Belediyesi’nin Kudüs günü etkinlikleri kastedilerek) hakkında idari işlem yapılması ve bu gibi olaylara bir daha izin verilmemesi, kamu kurumlarında kılık kıyafet konusunda Anayasa Mahkemesi kararlarına uyulması,

silah ruhsat işlemlerinin yeniden düzenlenmesi, kurban derilerinin rejim aleyhtarı kurum ve kuruluşlarının toplamasına izin verilmemesi, ülke sorunlarının çözümünde ümmet kavramı değil millet kavramının baz alınması ve Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklara fırsat verilmemesi gibi hususları kapsamaktadır (www.hukukajansi.com, 2014).<sup>1</sup>

Her ne kadar hükümetin tedbir alması istenilen hususların belirtildiği cümlelerin sonu “yapılmalıdır, edilmelidir, sağlanmalıdır, tutulmalıdır, gerçekleştirilmelidir, önlenmelidir, verilmemelidir, uygulanmalıdır... vs.” şeklinde öneri veya tavsiye kalıbıyla belirtile de kamuoyunda bunların hükümet için birer emir olarak algılanacağından kuşku yoktur. Çünkü zaman zaman medyaya açıklama yapan generaller bu hususlarla ilgili olarak hükümeti tehdit etmiş ve emir vermeye çalışmıştır.

28 Şubat Kararları 1980 darbesinin bir ürünü olarak siyaset ve toplum arasına konuşlandırılan MGK'nın işlerliğini göstermesi bakımından önemlidir. 28 Şubat'ın post modern darbe olarak değerlendirilmesinde de bu işlerliğin rolü bulunmaktadır. Zira Milli Güvenlik Konseyi ruhu Milli Güvenlik Kurulu ile yaşatılmakta ve 1980 darbe bildirisinde vurgulanan *devlet otoritesi* bu kurum üzerinden etkinliğini sürdürmektedir. 28 Şubat Kararnamesinin maddeleri MGK bildirisinde dile getirilen problemlerin kaynağı olarak doğrudan sivil hükümeti hedef almaktadır. Bildiri her ne kadar tavsiye niteliğinde olsa da kamuoyunca hükümete yönelik “darbe” bildirisi niteliğinde algılanmıştır. Bu bildiri öncesinde ve sonrasında gerek medyanın ve gerekse Genelkurmay Başkanlığı'nın hükümete ilişkin haberleri, toplantıları ve açıklamaları sayesinde toplumsal kutuplaşma ve gerilim sürekli tırmandırılmıştır. Neticede ülkenin askeri bir müdahaleyle zarar görmemesi ve askerinin yönetime el koymasının önüne geçilebilmesi için dönemin başbakanı Necmettin Erbakan görevinden istifa etmeyi tercih etmiştir.

### **5. 27 Nisan e-Muhtırası: 1960 Ruhunu İnternette Sesleniyor**

27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'ndan basına geçilen açıklamada, kurumun resmi internet sitesine bir açıklama konulacağı bildirilmiş ve kamuoyu heyecanla bu açıklamayı beklemeye başlamıştı. Nitekim saat 23:17 sularında tarihe e-muhtıra bildirisi olarak geçen metin internette yayınlandı. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt tarafından kaleme alındığı daha sonra öğrenilen bu açıklama, Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı süresinin dolması nedeniyle özellikle Ak Partili bir politikacının cumhurbaşkanlığına seçilmesinin engellenmesini ve hükümetin toplumun talepleri doğrultusunda gerçekleştirdiği bir takım icraatlarının önüne geçilmesini amaçlıyordu. İktidar bildiriye, TSK'nın da beklemediği şekilde, çok sert bir cevap verdi. Hükümet sözcüsü Cemil Çiçek 28 Nisan 2007 tarihinde, yani olaydan bir gün sonra saat 15:15'te basın karşısına geçerek adeta hükümetin e-muhtıraya karşı manifestosunu açıkladı. Çiçek, “*Bu açıklama hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Kuşkusuz, demokratik bir düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır. Öncelikle söylemek isteriz ki, Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı, hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakan'a karşı sorumludur*” diyerek hükümet olarak bildiriye reddettiklerini dile getirdi. Çiçek'in açıkladığı bu metin aynı zamanda Türkiye'de askeri vesayet bittiğinin ifadesiydi (Kocabaş, 2016).

Bildirinin tam metni TSK sitesinden kaldırılmış bile olsa bir tür internet arşivi olan archive.org sitesi üzerinden halen erişilebilir durumdadır (TSK Basın Açıklaması, 2007,

<sup>1</sup> İlgili MGK kararları kurulun resmi sitesi olan www.mgk.gov.tr sitesinden kaldırılmıştır.

<http://web.archive.org>). Bildiride “*Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahede edilmektedir*” şeklinde başlayan ilk cümlede muhtıranın gerekçesinin “birtakım çevrelerin” laiklik karşıtı çabaları olduğunu açıkça vurgulamaktadır. İddia edilen laiklik karşıtı uygulamaları hangi öznenin yaptığı belirtilmemekte ise de muhatabın AK Parti iktidarı olduğu kamuoyunca kolaylıkla anlaşılmaktadır. Devamında “*Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler*” ifadesinde yine ilgili ve sorumlu makam olan hükümetten söz edilmemektedir. Metinde de açıkça ifade edildiği gibi TSK kendisini iktidarın, cumhurbaşkanının ve toplumun üzerinde, adeta her icraatı izleyen, doğruyu yanlış bilen, kamu kurumlarının icraatları ile ilgili olarak gerektiğinde ilgililere gereği için uyarıda bulunan ve ülkenin sahibi bir kurum olarak konumlandırmaktadır. Dolayısıyla TSK askeri bir kuruluş olmanın ötesinde hükümeti izleyen, gözetleyen, uyarı ve gerektiğinde yönetme yetkisini elinden alan bir kurum olarak kendisini yetkili görmektedir.

Muhtıra metninde TSK’nın rahatsız olduğu, yasalara aykırı ve dolayısıyla suç olduğu belirtilen hususlar şunlardır: Ankara’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde Kur’an okuma yarışmalarının düzenlenmesi, 22 Nisan 2007 tarihinde düzenlenen bir organizasyonda Şanlıurfa, Gaziantep ve Diyarbakır’dan gelen çocukların ilahi okuması ve bu esnada Atatürk resimlerinin ve Türk bayraklarının indirilmesi, Ankara’nın Altındağ ilçesinde düzenlenen “Kutlu Doğum Şöleni” için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verilmesi, Denizli’de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylemesi, Denizli’nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer beldesinde dört cami bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulunda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşinin yapılması...vs.

“*Bitmez tükenmez bir çaba içerisinde olan bir kısım çevreler*” söylemi iktidarın ve taraftarlarının yaptığı icraatların bilinçli ve planlı şekilde yapıldığını ifade etmektedir. “*Bir kısım çevreler*” söylemi hükümeti ve metinde adı geçen kurumları sıradan görmenin açık bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Açıklamada uygun ortamlarda TSK’nın müşahedelerini ilgililerin “*dikkatine sunduğu*” belirtilmektedir. Bu söylem aslında gerekli uyarıların yapıldığını ifade etmektedir.

TSK’nın kendisini dini otorite yerine de koyduğu görülmektedir. “*Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar*” şeklindeki söylemle TSK kendisini dindar halkın yanında konumlandırmakta ve “*laiklik karşıtı*” eylemlerle suçlanan kesimleri halk karşıtı olarak tanımlamaktadır. Dahası bu faaliyetlerde kadın ve çocukların ön plana çıkarılması nedeniyle bu kesimler benzer taktikler kullanan PKK taraftarlarına benzetilmekte ve o denli zararlı olduğu ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bu benzerlik “*şaşırtıcı*” olarak nitelendirilerek muhafazakâr kesimlerden bu derece ülke aleyhine bir tutum ve davranış beklenmediği beyan edilmektedir.

Bildirinin örnekler bölümünde “*çağdışı kıyafetler giydirilmiş*” kız çocuklarından oluşan ilahi korusundan söz edilmektedir. Bu söylemde “*çağdışı*” olarak tanımlanan kıyafetin bugün kamu kurumlarında da serbest olan tesettür kıyafetidir. “*Giydirilmiş*” sözcüğü ise çocuklara o kıyafetlerin zorla giydirildiği vurgulanmaktadır. Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Hz. Muhammed’in doğduğu hafta olarak resmi “*Kutlu Doğum Haftası*” ilan edilen bir zaman diliminde yapılan etkinlikler TSK’yı rahatsız etmiştir. Bu hafta içerisinde çocukların başörtülü biçimde ilahi okumaları ya da ilköğretim



okullarında anma etkinlikleri yapılması kamuoyu tarafından normal karşılanmakta ve bu etkinlikler rejime karşıtlık göstergesi olarak planlanmamaktadır. TSK'nın 2007 yılında rahatsız olduğu ve rejim düşmanlığı olarak değerlendirdiği bu eylemlerin, sadece dini bir ritüel olarak değerlendirildiğini ve rejim karşıtlığına müteallik olmadığını kamuoyu açıkça müşahede etmektedir. “Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir” söyleminde Genelkurmay Başkanlığı'nın her şeyi gözlediği ve kurumları “yönergelere uymaları” için uyardığı ifade edilmektedir. Metinde kullanılan “Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki makamların müsaadesi ile ve bilgisi dâhilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir” şeklindeki ifadeyle bir anlamda bu faaliyetlere izin veren mülki idareler de uyarılmaktadır. Hatta mülki idarelerden üstü örtülü biçimde bu faaliyetleri engellemesi istenmektedir.

TSK'ya göre, kendileri Cumhuriyet'in koruyucu ve taraftarı, öteki olarak nitelediği bu tür etkinlikleri yapanlar ve izin verenler ise Cumhuriyet karşıtıdır. Açıklamada “irtica” olarak nitelendirdiği bu etkinlikleri düzenleyenlerin bazı söylem ve gelişmelerden cesaret aldıkları ileri sürülmekte ancak kimin söylemlerinden cesaret alındığı belirtilmemektedir. Dolayısıyla gerçek ötekiye ki bunun iktidar olduğu metnin bütününden anlaşılmaktadır, üstü örtülü biçimde mesaj verilmeye çalışılmaktadır.

“Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur” söylemiyle ülkede din adına yapılan sosyal ve kültürel etkinlikler “din ile oynamak” şeklinde algılanmakta ve bunun felaketle sonuçlanacağı ileri sürülerek halk korkutulmaya ve böylece kendilerine inandırılmaya çalışılmaktadır.

Metinde yer alan “Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir” şeklindeki değerlendirmeye TSK kendisini dini otorite yerine de koymaktadır. Metinde “dönüştürüldüğü iddia edilen” dini anlayışın neye dönüştüğünün kavramsal karşılığı bulunmamakta ve bu durum metni kaleme alan kişinin dini literatüre hâkim olmadığını ve ifadelerinin retorikten ibaret olduğunu ortaya koymaktadır.

TSK “Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği şüphesizdir” cümlesinde bir anlamda topluma ve sorumlulara uygulamaları gereken reçeteyi sunmakta ve kendisini bu konuda otorite olarak görmektedir. Dahası her kurumun üzerinde gözlemci ve uyarıcı otorite bir kurum olarak TSK'nın hangi eylemin “özde” ya da “sözde” olduğuna da karar verebilecek birikimde ve yetkinlikte olduğuna işaret edilmektedir. “Sn. Genelkurmay Başkanı'nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği “Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtma” ilkesi söylemiyle Genelkurmay Başkanı'nın ilkeleri belirleyip tespit edebileceği ve buna herkesin uyması gerektiği savunulmaktadır.

Bildiriyi her ne kadar Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt yazmış olsa da metnin anlatıcısı, “Sn. Genelkurmay Başkanı'nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği...” ifadesinde görüldüğü gibi Genelkurmay Başkanlığı'dır. Böylece bildiride dile getirilen bütün mesajların kurumun tamamı tarafından paylaşıldığı belirtilmektedir.

Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek e-muhtıraya ilişkin yaptığı hükümet açıklamasında “Öncelikle, devletimizin yüce makamı olan Cumhurbaşkanlığı’na 11. Cumhurbaşkanı’ni seçme sürecinde böyle bir metnin, hem de gece yarısı ortaya çıkması son derece dikkat çekicidir” diyerek muhtıranın amacının Cumhurbaşkanlığı seçimini etkilemek olduğuna işaret etmişti (Haberdesin, 2012, <http://www.dailymotion.com>). Nitekim muhtıra metninin son bölümünde bu bildirin özelliğiyle amacının “Ak Partili” ve eşi başörtülü bir adayın cumhurbaşkanı olmasının engellenmesi çabası olduğuna ilişkin kanaatini pekiştirecek ifadeler yer almaktadır. “Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur” şeklindeki ifadeler, metnin başlangıcında başörtüsünü laiklik karşıtı bulan bir kurumun, eşi başörtülü Cumhurbaşkanı’na da karşı olacağına açık bir beyandır. Başka bir ifade ile Genelkurmay Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı’nın en güçlü adayı Abdullah Gül’ün seçilmesine karşı olduğunu sarıh bir şekilde ifade etmiştir. Neticede metinde sıralanan bütün iddiaların aslında Cumhurbaşkanlığı konusunda toplandığı ve “Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir” ifadesiyle, seçilecek Cumhurbaşkanının kim olması gerektiği belirtilmese de nasıl olmaması gerektiğine ilişkin kamuoyu, TBMM ve iktidar açıkça ihtar ve tehdit edilmektedir.

Metnin anlatısında da ciddi tutarsızlıklar, ilintisizlikler ve kopukluklar söz konusudur. “Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk’ün, “Ne mutlu Türküm diyene!” anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti’nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır” cümlesiyle konu laiklik ve irticadan “Türklük” anlayışına kaydırılmaktadır.

Son paragrafta ise Genelkurmay Başkanlığı “Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir” vurgusu yapılarak yukarıda belirtilen, uyarılan ve hatta ihtar edilen hususlar için gereğinin yapılmasını istemekte ve aksi durumda kanunların kendisine verdiği “yönetime el koyma” yetkisini kullanacağına ilişkin gözdağı vermektedir.

Bu muhtıra girişimi kamuoyu tarafından çok büyük tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim muhtıra tarihinden üç ay sonra, 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan genel seçimlerde, TSK’nın bu tavrına kızan Türk seçmeni, AK Parti’nin bir önceki seçimde aldığı %34 oy oranını %46,5’a çıkararak Abdullah Gül’ün Cumhurbaşkanı seçilmesinin önünü açtı (Kızılkaya, 2014). 27 Nisan Bildirisi’ne karşı tepki gösteren bazı gazeteler de bu seçimin sonuçlarını askeri literatürdeki kavramları kullanarak açıklamayı yeğlemişlerdir: Örneğin; “Ak İhtilal” (*Takvim*), “Halk Muhtırası” (*Vakit*), “Halk Muhtırası” (*Bugün*), “Bu da Halkın Muhtırası” (*Radikal*), “Halk Bildirisi” (*Sabah*), “Üçüncü Halk İhtilali” (*Akşam*) (Devran, 2007: 117).

## 6. 15 Temmuz Darbe Girişimi: Halka Rağmen Halk İçin

Türkiye’de askeri vesayetın sona erdiği ve artık askeri darbe yapılamayacağı fikri 27 Nisan e-muhtırasının sonuçlarıyla birlikte belirli ölçüde kabul görmüştü. Ancak 15 Temmuz 2016 gecesi gerçekleştirilen darbe girişimi bu kanaatin doğru olmadığını ortaya koymuştur. Yurtta Sulh Konseyi (YSK) adlı cunta tarafından gece 00:45’te Genelkurmay Başkanlığı resmi sitesinden yayınlanan 186 numaralı basın açıklamasında yer alan darbe bildirisi (TSK Basın Açıklaması, 2016, <http://web.archive.org>) “Türkiye Cumhuriyeti’nin Değerli Vatandaşları” cümlesiyle başlamaktadır. Bu söylem 1960’da kullanılan “Sevgili

*Vatandaşlar*” söylemine göre TSK ile halk arasında daha mesafe koyan bir ifade biçimidir. Metnin ilk cümlesinden itibaren darbenin gerekçeleri sıralanmaktadır. Darbecilerin ileri sürdükleri ilk suçlama iktidarın anayasa ve kanunlara aykırı hareket ettiği şeklindedir. “*Sistematik bir şekilde sürdürülen anayasa ve kanun ihlalleri; devletin temel nitelikleri ve hayati kurumlarının varlığı açısından önemli bir tehdit haline gelmiş, Türk silahlı kuvvetleri dâhil olmak üzere devletin tüm kurumları ideolojik Saiklerle dizayn edilmeye başlanmış ve dolayısıyla görevlerini yapamaz hale getirilmiştir*” cümlesinde görüldüğü gibi, pasif cümle kullanılarak özne öne çıkarılmamıştır. Yapılan temel eleştiri devletin ideolojik gerekçelerle yeniden dizayn edilmesi şeklindedir.

Bildirinin ikinci paragrafında öznenin Cumhurbaşkanı ve hükümet yetkilileri olduğu açıkça belirtilmekte, çok sert ve ağır biçimde suçlanmaktadır. “*Gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içerisinde olan cumhurbaşkanı ve hükümet yetkilileri tarafından; temel hak ve hürriyetler zedelenmiş, kuvvetler ayrılığına dayalı, laik ve demokratik hukuk düzeni fiilen ortadan kaldırılmıştır*” söylemiyle vurgulandığı gibi, iktidarın özgürlükleri zedelediği Türkiye Cumhuriyetinin yasama, yürütme ve yargıdan oluşan ve kuvvetler ayrılığına dayanan yönetim yapısının yok edildiği ileri sürülmektedir. “*Gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içerisinde*” söylemi Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’nden alınmış olup o metinle ilinti kurulması amaçlanmıştır.

Bildiride devletin uluslararası ortamlardaki itibarını yitirdiği, evrensel temel insan haklarının göz ardı edildiği ve otokratik bir yönetim anlayışının hâkim olduğu ileri sürülmektedir. Darbeci askerler “*Devletimiz*” söylemiyle ülkeyi sahiplenmekte ve bu nedenle de darbelerini haklı göstermeye çalışmaktadırlar.

İktidar ayrıca terör konusunda yanlış kararlar almakla ve mücadele etmemekle suçlanmakta ve dolayısıyla terör olayları nedeniyle yaşamını yitirenlerin sorumluluğu hükümete atfedilmektedir. “*Siyasi iradenin aldığı kararlarla*” söylemi genel bir ifade olup bir anlamda yönetimi tanımama şeklinde yorumlanabilir. Çünkü “*Devletimiz*” “*güvenlik güçlerimiz*” ve “*vatandaşımız*” ifadelerini kullanan cuntacılar, devamında hükümet yerine “*siyasi irade*”, söylemini kullanmaktadır.

Yine metinde 17-25 Aralık 2014 sürecinde ileri sürülen yolsuzluk mevzusuna da yer verilmektedir. Öyle ki bürokrasi içerisindeki yolsuzluk ve hırsızlığın büyük boyutlara ulaştığı ve bunun üstesinden gelebilecek hukuk sisteminin de işlemez hale sokulduğu ileri sürülmektedir.

Cuntacılar kendilerini Atatürk’le ve milletle özdeşleştirmekte ve TSK’yı cumhuriyetin koruyucusu ve de ülkenin sahibi olarak görmektedir. Bu anlayış önceki darbeleri gerçekleştiren askerlerde de var olduğu açıkça görülmektedir. “*Yüce Atatürk*” ve “*milletimiz*” söylemleriyle darbecilerin kendilerini Atatürkçü ve millettten yana konumlandığı görülmektedir. “*Bu ahval ve şerait altında*” söylemi de Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’nden alınmış olup metinler arası bir ilinti çağrıştırmaktadır. “*Türk Silahlı Kuvvetleri yurtta sulh, cihanda sulh ilkesinden hareketle*” denilerek daha sonra sadece ordu içerisindeki belli bir kesimi temsil ettiği anlaşılan darbecilerin bütün ordu adına hareket ettikleri ve darbeyi emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirdikleri algısı yaratmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Netice olarak darbeciler Atatürk’ün kullandığı söylemleri kullanarak aslında kendilerinin yaptıkları ile Atatürk’ün bu ülke için yaptıkları arasında bir fark olmadığını vurgulamaya gayret etmişlerdir.

Metnin devamında hükümetin ihmalle, yerine getirmemekle veya yanlış yapmakla itham edildiği terör, ülkenin bekası, yolsuzluk, temel insan haklarının ihlali, anayasal düzenin bozulması, uluslararası itibarın kaybedilmesi gibi sorunların çözülmesi amacıyla yönetime “*el konulduğu*” belirtilmektedir. Devamında “*Devletin yönetimi teşkil edilen*

*yurtta sulh konseyi tarafından deruhte edilecektir*” denilmektedir. Darbeciler kendilerini devleti kuran TSK’nın temsilcileri olarak gördüklerinden devletin yönetimini kendi içlerinden oluşturdukları “*Yurtta Sulh*” adlı bir konseyin yerine getireceklerini belirtmektedirler. “*Yurtta Sulh Konseyi*” adı da oldukça dikkat çekicidir. Çünkü darbeciler ülkenin barıştan, huzur ve güvenlikten uzaklaştırıldığını iddia etmektedirler bu yüzden kendilerini de bu şekilde tanımlayarak, iktidarın tam aksi ve olumlu bir pozisyonda konumlandırmaktadırlar.

Darbeciler dış dünyanın tepkisini çekmemek için başta BM ve NATO olmak üzere uluslararası kuruluşlara, ülkenin üstlendiği yükümlülükleri yerine getirecekleri sözünü vermektedir. Metinde ayrıca başlangıçta belirtilen sorunlar nedeniyle hükümetin meşruiyetini yitirdiği ifade edilmekte ve bu yüzden görevinden el çekirildiği beyan edilmektedir. “*El çektirme*” ibaresi yapılan işlemin silahlı ve zorba bir yöntem olduğunun söylemsel ifadesidir. Darbeciler her ne kadar yasal olmayan yöntemlerle yönetime el koymuş olsalar da “*Vatana ihanet içerisinde bulunan tüm kişi ve kuruluşların*” “*hakkaniyet ve adaletle karar vermeye yetkili mahkemeler*” tarafından yargılanmasını sağlayacaklarını belirtmesi açık bir paradokstur. Bu söylemle darbeciler kendilerinin vatansaver ve hukuka saygısı olan kişiler olduklarını ifade etmektedir.

Metnin son bölümünde ise darbenin gerekçesi sayılan, hükümetin ihmalle ve ihanetle itham edilmesine gerekçe gösterilen konularda vaatler sıralanarak toplum teskin edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda “*ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı, evrensel temel hak ve hürriyeti Yurtta Sulh Konseyi’nin teminatı altında*” olduğu ve vatandaşlar arasında “*dil, din, etnik köken ayrımı yapmaksızın toplumun tüm kesimlerini kapsayacak bir anayasa hazırlanacağı*” sözü verilmektedir. Ayrıca düzenin en kısa sürede tesis ve idame edileceği vaadinde de bulunmaktadır.

Darbeciler, yukarıda da belirtildiği gibi kendilerini milletin temsilcisi ve devletin sahibi olarak görmektedir. Şöyle ki “*Çağdaş, demokratik, sosyal, laik hukuk ilkelerine dayalı anayasal düzen tesis edilene kadar yurtta sulh konseyi ulusumuz adına her türlü tedbiri alacaktır*” denilerek hem mevcut yönetimin ve sistemin çağdaş, demokratik, sosyal ve laik olmadığı ima edilmekte ve Yurtta Sulh Konseyi’nin bütün bu eylemlerini millet adına yaptığı vurgulanmaktadır. Bildiri metni “*Tüm vatandaşlarımıza saygıyla duyurulur*” ifadesiyle sona ermektedir.

## SONUÇ

Türkiye’nin tarihsel süreç içerisindeki değişimi darbelerin gerekçelerini ve içeriğini de etkilemiştir. Darbe metinlerinde belirtilen gerekçelere bakılırsa 1960 ihtilali, “demokrasinin içerisine düştüğü buhran nedeniyle kardeş kavgasına meydan vermemek” amacıyla yapılmıştı; 1971 muhtırası “Meclis ve hükümetin süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla ülkeyi kardeş kavgasına, sosyal ve ekonomik sıkıntılara sokması” nedeniyle verilmişti ve 1980 darbesi ise “Devletin iç ve dış düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırıların düzenlenmiş olması” nedeniyle gerçekleştirilmişti. Oysa 27 Nisan 1998 MGK bildirisinin temel gerekçesi ülkede gerçekleştirilen irtica faaliyetleri ve laiklik endişesiydi. 27 Nisan 2007 tarihli e-muhtıranın temel gerekçesi de genel hatlarıyla laikliğin ve devletin temel değerlerinin bir takım çevreler tarafından aşındırıldığı iddiasıydı. Oysa 15 Temmuz 2016 tarihli darbenin gerekçesi “Anayasa ve kanunun ihlalleri, devletin temel nitelikleri ve hayati kurumlarının varlığı açısından büyük bir tehdit haline gelmesi, devletin kurumlarının ideolojik saiklerle yeniden dizayn edilmesi” şeklinde ifade edilmiştir.

Bütün metinlerde TSK kendisini ülkenin sahibi ve milletin gerçek, değişmez ve ilelebet temsilcisi olarak görmüştür. Dolayısıyla millet adına söylemde ve eylemde bulunabilecek en üst kurum olarak da kendisini konumlandırmıştır.

İktidarlar üstlendikleri görevleri yerine getirmeyen, muhalefet ise hükümetle uzlaşmayan kurumlar olarak ifade edilmiştir. 1971 muhtıra metninde Meclis ve hükümet, 2016 darbe metninde ise Cumhurbaşkanı ve hükümet üyeleri açıkça suçlanmakta ve olayların müsebbibi olarak eleştirilmektedir. Oysa 1980 darbesinde suçlanan kişi ve kurumlar iç ve dış düşmanlar şeklinde tarif edilirken iktidar ve muhalefet partileri bu sorunlara çözüm üretememekle itham edilmiştir. 1980 darbe metninde ülkeye yönelik yapılan saldırılar fiziki ve fikri saldırılar olarak iki gruba ayrılmış ve rejim karşıtı bütün fikirler ise hain olarak nitelendirilmiştir.

27 Nisan Bildirisine Hükümetin verdiği cevap Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir dönüm noktasının da habercisiydi. Açıklamada özellikle, kendisini devletin sahibi olarak gören ve bu nedenle gerekli gördüğünde ülke yönetimine el koyan Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakan'a bağlı olduğu açıkça vurgulanmış ve herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanmasının demokratik bir hukuk devletinde düşünülemeyeceğini dile getirmiştir. Bu cevap bir anlamda TSK'nın kendi konumuna ilişkin iddiasının sona erdiğinin deklarasyonu şeklinde okunabilir.

Darbe metinlerinde genellikle darbeciler halkı kendilerinin bir parçası olarak görmektedirler. Öteki ve istenmeyen ise genellikle siyasi iktidar olmuştur. 1960, 1980 ve 2016 bildirimlerinde özellikle uluslararası kuruluşlara, imzalanan anlaşmalara ve taahhütlere sadık kalınacağı konusunda güvence verilerek dış dünyanın özellikle kendilerine olumsuz tepki göstermesinin önüne geçmeye çalışılmıştır.

#### KAYNAKÇA

- AHMAD, F. (2007). **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DEVİRAN, Y. (2007). **22 Temmuz Bir Dönemin Sonu mu Başlangıcı mı?**, İstanbul: Sam Yayınları.
- DEVİRAN, Y. (2010). **Haber Söylem İdeoloji**, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- DIJK, T. A. (1997). **Discourse as Structure and Process Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction**, Volume 1. Sage.
- FAIRCLOUGH, N. (2003). Dil ve İdeoloji. B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, **Söylem ve İdeoloji** (Çev.: B. Çoban). İstanbul: Su Yayınevi, s. 155-172.
- HÜRRİYET. (1971, Mart 12). Ordu Ultimatom Verdi "Hükümet Çekilsin", s. 7.
- KOCABAŞ, S. (2016, Ekim). "1876'dan 2016'ya 140 Yıllık Resimli Darbeler Tarihi", **Derin Tarih Özel Eki**.
- ÖZDEMİR, H. (1990). "Siyasal Tarih 1960-1980", S. Akşin içinde, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 191-264.
- SÖZEN, E. (1999). "Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite", **Söylem**, İstanbul: Paradigma.

#### İNTERNET KAYNAKLARI

- HABERDESİN. (2012, Kasım 30). Cemil Çiçek'ten 27 Nisan E-Muhtırasına Cevap. Kasım 18, 2016 tarihinde Dailymotion: [http://www.dailymotion.com/video/xvhrbx\\_cemil-cicek-ten-27-nisan-e-muhtirasina-cevap\\_news](http://www.dailymotion.com/video/xvhrbx_cemil-cicek-ten-27-nisan-e-muhtirasina-cevap_news) adresinden alındı.

- HUKUK AJANSI. (2014, Ağustos 2014). 28 ŞUBAT KARARLARI. Ekim 19, 2016 tarihinde, [http://www.hukukajansi.com/images/dosyalarim/DAVALAR/28\\_SUBAT\\_KARARLARI/28\\_UBAT\\_KARARLARI.pdf](http://www.hukukajansi.com/images/dosyalarim/DAVALAR/28_SUBAT_KARARLARI/28_UBAT_KARARLARI.pdf) adresinden alındı
- KIZILKAYA, M. (2014, Ağustos 7). Abdullah Gül 367 şartı ve 27 Nisan engelini aşıya Çankaya Köşkü'ne çıktı. Ekim 24, 2016 tarihinde Habertürk: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/977543-abdullah-gul-367-sarti-ve-27-nisan-engelini-asa-asa-cankaya-koskune-cikti> adresinden alındı.
- TBMM TUTANAKLARI. (1980, Eylül 19). Milli Güvenlik Konseyi Tutanaklar Dergisi Cilt 1. 21 Kasım 2016 tarihinde [https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK\\_/d01/c001/mgk\\_01001001.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c001/mgk_01001001.pdf) adresinden alındı
- TSK BASIN AÇIKLAMASI. (2007, Nisan 27). Ekim 12, 2016 tarihinde [www.tsk.tr](http://www.tsk.tr): [http://web.archive.org/web/20090614024445/http://www.tsk.tr/10\\_ARSIV/10\\_1\\_Basin\\_Yayin\\_Faaliyetleri/10\\_1\\_Basin\\_Aciklamalari/2007/BA\\_08.html](http://web.archive.org/web/20090614024445/http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_Basin_Aciklamalari/2007/BA_08.html) adresinden alındı
- TSK BASIN AÇIKLAMASI. (2016, Temmuz 16). Ekim 24, 2016 tarihinde [www.tsk.tr](http://www.tsk.tr): [http://web.archive.org/web/20160715233656/http://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BA\\_186](http://web.archive.org/web/20160715233656/http://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BA_186) adresinden alındı